

историческом обществе Нестора летописца» и других, можно утверждать, что на сегодняшний день известно три группы походов украинских казаков на Стамбул в первой половине XVII в.: в 1617, 1619 и 1624 гг. Основными авторами публикаций были известные украинские и российские историки В. Антонович, Н. Костомаров, В. Истрин, А. Стороженко, Маркевич и другие. Удалось выяснить, что основное большинство публикаций в указанных изданиях основываются на одних и тех же источниках, прочтение которых в XIX в. и на современном этапе отличаются. Это открыло новое поле для дискуссий, представленных в данной работе. В результате их анализа установлено основных руководителей походов, среди них: Дмитрий Барабаш, Петр Сагайдачный, Олифер Голуб или Михаил Дорошенко.

Ключевые слова: Стамбул, морские походы, украинское казачество.

ПУБЛІКАЦІЯ ДОКУМЕНТІВ

УДК 94(477)«17»

В'ячеслав Станіславський

УКРАЇНСЬКО-ТУРЕЦЬКІ ТОРГОВЕЛЬНІ ЗВ'ЯЗКИ ПОЧАТКУ XVIII СТ.: ВИДИ ТА ПОХОДЖЕННЯ ТОВАРІВ

В статті автор зосереджує свою увагу на аналізі інформації про види товарів у торговельних зв'язках України та Туреччини на початку XVIII ст. Також проаналізовано походження хутра, яке було одним із основних товарів, які продавали в Туреччину. Джерельною базою дослідження стали документи російського посольства в Османській імперії.

Ключові слова: Україна, Туреччина, торгівля, товари, хутро.

При вивченні комплексу документів російського посольства в Османській імперії, які зберігаються у Російському державному архіві давніх актів, нами було віднайдено чимало документів до теми українсько-турецької торгівлі. Послугуючись документами посольства, у цій розвідці приділимо увагу визначенню товарів, які тоді везлися з України, чи транзитом через її землі, до Туреччини, а також тим, які ввозилися в Україну. Також торкнемося супутніх питань, про які є інформація: попиту на певні товари, насиченості ними ринку, впливу кількості товарів на ринку на їхню ціну, меркантилістських заходів Порти, прибутків купців та їх професійності.

Спочатку про попит на певні товари та насиченість ними ринку в Туреччині. У документах мова йде насамперед про товари з Росії. Навесні 1703 р., надаючи відповіді на запити Москви щодо різних аспектів життя Османської імперії, П. Толстой відзначив існування попиту в Туреччині на товари з російського боку – хутро соболів, лисиць, горностаїв, білок, зайців, кошачих та інші «м'які» товари, а також на юхти, шкіри, моржевих ікла, «оскільки нізвідки не можуть

собі дістати»¹⁸⁸. За спостереженнями посла кушнірський товар, який привозили з Москви – соболі, горностаї, лисиці, білки та шкіри з інших звірів – був «у великій честі в турків». Більша його частина продавалася у Константинополі та Адріанополі. А ціна цього товару залежала від насиченості ринку: «часом приростає, а часом знижується за привозом великої кількості»¹⁸⁹.

За його ж даними таких товарів надходило дуже багато. Приміром, 10 травня 1703 р. П. Толстой писав Ф. Головіну про необхідність для турків московських товарів і про те, що греки, яких багато приїжджало до Туреччини, привозили значну кількість різних товарів, зокрема соболів. Минулої зими, за інформацією посла, греки доставили до Адріанополя понад 300 сороків соболів, а також чимало інших товарів – лисиць, горностаїв, білок та інших¹⁹⁰. 28 травня 1703 р. російський дипломат знову писав боярину про «московські» товари, «без яких вони (турки – В. С.) бути не можуть»: соболів, лисиць, білок тощо та зазначав, що того року «безмірно багато греки в сторони ці привезли соболів та інших тому подібних товарів»¹⁹¹.

Іноді ринок був навіть перенасичений, що серйозно впливало на рівень цін. Так, в грудні 1704 р. посол повідомляв Ф. Головіну, що до Константинополя приїжджають багато купців з українських міст і привозять велику кількість товарів, серед яких згадав лисиць та білок. Він зауважував, що ці купці «товарів, государ, стільки навезли, що воістину не дорожче московського і в Константинополі продають»¹⁹².

Про необхідність російських товарів для турків, якими торгували греки, П. Толстой писав ще раз у грудні 1707 р. в листі до боярина. При цьому чітко визначив роль торгових зв'язків з Україною: при забороні грекам їздити в українські міста через волоську землю за товарами, турки, на думку посла, стали би більш прихильними до ідеї розвитку торгового осередку в Азові, бо «туркам бути без російських товарів неможливо»¹⁹³.

Проблеми з продажем товарів у Туреччині часом змушували купців шукати можливості їх реалізації в інших країнах. Так, у записах московського священика І. Лук'янова, котрий прямував до Єрусалима, за кінець лютого чи початок березня 1702 р. зазначено,

---

¹⁸⁸ Российський державний архів давних актів (далі – РДАДА). – Ф. 89. – Оп. 1. – 1703. – Спр. 3. – Арк. 289. Сучасник, німецький дослідник Марпергер, в своїй праці «Московський купець», виданій у 1705 р., відзначав особливу якість юхти, яку виготовляли в Росії і на яку був великий попит у європейських країнах (Янжул И. Московский купец конца 17 века. (По отзывам иностранца-современника). (Историко-библиографическая заметка) // Русская старина, 1896. – Т. 86. – № 5. – С. 434).

¹⁸⁹ Русский посол в Стамбуле. Петр Андреевич Толстой и его описание Османской империи начала XVIII в. – М., 1985. – С. 95–96.

¹⁹⁰ РДАДА. – Ф. 89. – Оп. 1. – 1703. – Спр. 3. – Арк. 352–352 зв.

¹⁹¹ Там само. – Л. 359 об.–360 об.

¹⁹² Там само. – 1704. – Спр. 3. – Арк. 611–611 зв.

¹⁹³ Там само. – Арк. 356–357.

що тоді, по прибутті в Ясси, його покинули супутники – грецькі купці з Ніжина, які їхали до турецької столиці, однак, отримавши відомості з Царгороду, що там низькі ціни на лисиць та білок, попрямували до Бухареста¹⁹⁴.

Ще один купець мусив їхати з Туреччини до Єгипту. У султанському фермані щодо пожитків українського купця з Ніжина Юрія, виданому наприкінці 1703 р., говорилося, що купець привіз «зі сторін московських» на продаж срібло на 1400 левків, а також хутро горностаїв, білок, лисиць та інших товарів на 2600 левків. Однак, він не зміг продати свої товари в самій Туреччині чи в Стамбулі, а тому відправився з ними на судні до Єгипту, в Олександрію, де і помер¹⁹⁵.

Пряме відношення до інформації щодо прибутків купців у Туреччині має цікавий факт, згаданий раніше у праці Т. Крилової. Дослідниця писала про прояв меркантилізму в економічній політиці турецького уряду, а саме про видання в міністерстві Мехмета-Рамі заборони купляти в іноземців сукно та скло, а також встановлення низької ціни на хутро¹⁹⁶. Нове звернення до архіву дозволило описати більш широко питання щодо зниження цін на хутро, яке везли на продаж в Туреччину переважно купці з України. Отже, 28 травня 1703 р. посол писав Ф. Головіну про заходи великого візира Рамі Мехмед-паші щодо збільшення державних прибутків. За словами П. Толстого, візир, коли був реїз ефендієм, набув потрібного досвіду під час взаємин з представниками європейських держав: «обертаючись з ними в справах посольських». Заходи великого візира стосувалися, зокрема, «московських» товарів. На них візир встановив дуже низьку ціну, аби греки не купляли ці товари дорого у Москві, бо того року їх привезли дуже багато¹⁹⁷.

Тему потреби взаємної торгівлі російський представник якось використав у дипломатичних переговорах, згадавши про товари, які ввозилися до Туреччини, які могли би ввозитися у майбутньому, та ті, які потребувала Росія. 16 вересня 1706 р. на переговорах з А. Маврокордато, який представляв великого візира, П. Толстой, скориставшись проблемою пограбування грецьких купців, наполягав на встановленні нового торгового шляху між володіннями царя і султана – через Азов, тобто через Азовське та Чорне моря. При цьому купцям мали заборонити поїздки волоським шляхом. На це А. Маврокордато сказав, що торгові люди – султанські піддані не

---

¹⁹⁴ Хождение в Святую землю московского священника Иоанна Лукьянова 1701–1703. – М., 2008. – С. 16–27, 136–146, 253–264.

¹⁹⁵ РДАДА. – Ф. 89. – Оп. 1. – 1703. – Спр. 3. – Арк. 494–494 об.

¹⁹⁶ Крылова Т. К. Русская дипломатия на Босфоре в начале XVIII в. (1700 – 1709 гг.) // Исторические записки АН СССР. – М., 1959. – Т. 65. – С. 250–251.

¹⁹⁷ РДАДА. – Ф. 89. – Оп. 1. – 1703. – Спр. 3. – Арк. 359 зв.–360 зв.

можуть їздити до Азова, оскільки цього не дозволяє султан, а якщо цар не дозволить купецьким людям прямувати через волоську землю, то торгівля між обома державами «мимоволі» припиниться. У відповідь посол заявив, що Московська держава не потребує ніяких товарів, котрі купці вивозять з османських володінь. І якщо торгівля справді припиниться, то Росія від цього не постраждає, бо купці, які їдуть з Туреччини через волоську землю в царські володіння, не привозять нічого потрібного, а їдуть лише для купівлі соболів, лисиць, горностаїв, білок, юфті, «риб'ячої кості» та багатьох інших товарів. Туреччина сама мала вирішити чи може вона обійтися без цих товарів, говорив П. Толстой. А якби султан дозволив вести торгівлю з Російською державою через Чорне море, то торгові люди вивозили би в Туреччину багато товарів, потрібних для будівництва морських суден: заліза, пеньки, смоли, сала та інших. А Росія навіть і морським шляхом ніяких турецьких товарів не потребує окрім вина, сухофруктів і бавовняного паперу. Посол радив Порті уважно розглянути цю справу, бо вона принесе великі прибутки Османській державі в потрібних товарах і податках¹⁹⁸.

Про прибутки, які отримували купці в Стамбулі, знайдено кілька оціночних записів у статейних списках П. Толстого. Всі вони твердять про низькі заробітки. Поряд з цими свідченнями знаходимо й відгуки посла про порядне та професійне ведення купцями своїх справ. Наведемо цих кілька цікавих згадок. 1) 11 вересня 1704 р. зі Стамбула виїжджала «у батьківські сторони» група купців «малоросійського народу» – Василь Матвеев, Михайло Дмитрієв, Варлам Мілеєв. Російський посол відправив з ними листа до І. Мазепи, датованого 8 вересня 1704 р., у якому зазначив, що гетьманського регіменту «малоросійських сторін мешканці купецтвом забавлялися деякий час в Константинополі розумно і чесно, однак з невеликим прибутком»¹⁹⁹. 2) 1 січня 1707 р. в листі з турецької столиці до українського правителя російський дипломат висловив своє спостереження щодо торговельних справ купців, які приїжджали з підвладних царю теренів: «торгівля їх тут вельми безприбутково їм проходить і думаю, що і з накладом, однак вони тут перебувають чесно і без усякої підозри ведуть чесне своє купецтво»²⁰⁰. 3) 24 грудня 1707 р., в посланні до Г. Головкина П. Толстой зазначав, що «російські купці» дуже бідні; що вони «чинять тут не так, як інших держав купецькі люди, але дуже злиденно»²⁰¹. 4) 15 липня 1709 р. дипломат відсилав свого листа до гетьмана Івана Скоропадського з купцем Мануїлом Матвеевим. Цей

¹⁹⁸ Там же. – 1706. – Д. 3. – Л. 332 об.–334 об.

¹⁹⁹ Там же. – 1704. – Д. 3. – Л. 404–404 об.

²⁰⁰ Там же. – 1707. – Д. 3. – Л. 1 об.–2.

²⁰¹ Там же. – Л. 356 об.

купець, за словами посла, належав до «малоросійського народу» гетьманського регіменту. Реалізувавши свої торгові справи, він повертався в «малоросійські сторони». П. Толстой зазначив, що купець вів свої справи «чесно і чинно, з усякою ґрунтовністю». Посол клопотався про те, аби по приїзді купця гетьман поставився до нього милостиво²⁰². Вочевидь, посла пов'язували серйозні ділові стосунки з купцем, бо він присвятив усього листа клопотанню про М. Матвєєва перед українським гетьманом.

Цікаво, що реальна пропозиція в Туреччині товарів з Росії, які би стали у пригоді, приміром, при будівництві кораблів, успіху не принесла. Так, в лютому 1704 р. Сава Рагузинський писав Головіну, що його торгові справи йдуть не вельми добре. Тоді він приїхав з Росії до Стамбула не тільки з сибірськими хутрами, а також з високоякісною пенькою, смолою та залізом. Надалі купець вирішив обмежити асортимент і везти лише «риб'ячий зуб» та хутро на 20 тис. рублів²⁰³.

Далі приділимо увагу походженню хутра. Більшість фактичного матеріалу говорить про його привезення з Росії. Щодо певних сортів, як соболів, сумнівів щодо цього немає. Відомо, що на той час з Росії продавалося дуже значна кількість хутра. Хутрових звірів було багато, особливо на просторах Сибіру; на хутро існував значний попит, як у Європі, так і в країнах Сходу; ставши найбільшим частиною експорту, воно давало значні прибутки, як у державну скарбницю Росії, так і у власність тих, хто оминав контрольовані державою товаропотоки. За даними на 1621 – 1690 рр. у Сибіру було добуто 7248000 соболів. В 1680 р. прибутки від хутра складали не менше 10% прибутків державного бюджету²⁰⁴. В XVI – XVII ст. ці природні ресурси стали для Російської держави «величезним джерелом» багатства²⁰⁵. Багато хутра експортувалося й надалі. На російське хутро, як на основний предмет імпорту з Росії, вказав М. Мейер²⁰⁶. В останні десятиліття XVII та перші десятиліття XVIII ст. дуже багато цього товару постачалося в Китай. За словами Ф. Броделя «Найбурхливішою контрабандою, яку вимушено терпіли, була контрабандна торгівля сибірськими хутрами та шкурами із сусіднім Китаєм – така значуща, що небавом офіційні каравани перестануть там робити

---

²⁰² Там же. – 1709. – Д. 1. – Л. 326–326 об.

²⁰³ Павленко Н. И. Птенцы гнезда Петрова. – М., 2008. – С. 554.

²⁰⁴ Вилков О. Н. Пушной промысел в Сибири // Наука в Сибири. – 1999. – № 45.

²⁰⁵ Forsyth J. A History of the Peoples of Siberia: Russian's North Asian Colony, 1581 – 1990. – Cambridge, 1998. – P. 38.

²⁰⁶ Мейер М. С. Османская империя в XVIII веке. Черты структурного кризиса. – М., 1991. – С. 58.

вдалі торги». З 1689 до 1727 р. в напрямку Пекіна вирушило 50 караванів, з яких лише 10 були офіційними²⁰⁷.

Саме російське хутро везли купці через українські терени до правителів та інших представників верхівки ближчих, сусідніх країн, які входили до складу Османської імперії, – Валахії та Молдови. Наведемо декілька фактів. 1) Царська проїжджа грамота від 6 липня 1700 р., надана греку Парфенію Іванову, який їхав з Москви з сином та двома челядниками до господаря Костянтина Бринковяну у Валахію згадує, що грек віз в'юк соболів та два барильця чаю²⁰⁸. 2) В січні 1704 р. грек Мануйло Христофоров за царським указом мав їхати з Москви через Україну з «рухляддю», купленою ним за 150 рублів для потреб волоського господаря Костянтина Дуки. Коли пізніше купець скаржився на крадіжку у нього речей із цієї купівлі, то назвав хутро двох чорних лисиць за 30 рублів та 10 лисячих горянок за 8 рублів²⁰⁹. 3) В листопаді 1706 р. до Посольського приказу приходив грек Іван Марков з проїжджим листом від волоського господаря. Приїхав він через Україну, по дорозі бачився у Києві з І. Мазепою. І. Марков мав купити для «домашнього вжитку» господаря «соболів та іншої м'якої рухляді». В січні 1707 р. купець отримав проїжджу грамоту для провезення цих товарів у царських володіннях²¹⁰. 4) В січні 1705 р., відпускаючи Давида Корбя – посланця валахського господаря у зворотну дорогу, Петро I розпорядився надати його поїздці купецького вигляду, виділивши посланцю з його людьми соболів на 300 рублів з Посольського приказу, у якості жалування. Також з ним мали пересилатися соболі до ерусалимського патріарха Досифея на 1 тис. рублів, взяті з Сибірського приказу²¹¹. 5) В липні 1707 р. до Посольського приказу приходив посланець з Валахії від бояр Кантакузіно Григорій Грозов. Він приїжджав з метою купівлі речей для власного вжитку Кантакузіно на 500 рублів. У зворотну дорогу Г. Грозов відправлявся у вересні. На надані гроші він накупив «м'якої рухляді»²¹². 6) В березні 1709 р. до Посольського приказу приходили посланці молдовського господаря Павло Іванов та Дементій Христофоров. Вони також мали на меті купівлю хутра для господаря. У складеному на початку травня переліку купленого – майже виключно хутро білок, лисиць, куниць та кошачих²¹³. За даними О. Компан

---

²⁰⁷ Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм XV–XVIII ст. – Т. 3: Час світу. – К., 1998. – С. 398, 410.

²⁰⁸ Исторические связи народов СССР и Румынии в XV – начале XVIII в. Документы и материалы в трех томах. – М., 1970. – Т. 3: 1673-1711. – С. 149–150.

²⁰⁹ Там же. – С. 202–203, 363.

²¹⁰ Там же. – С. 241, 368.

²¹¹ Там же. – С. 365.

²¹² Там же. – С. 267–268, 372.

²¹³ Там же. – С. 304, 375–376.

російськими товарами, зокрема соболями, торгували також в Україні, а також вивозили їх звідси у Польщу і Прибалтику²¹⁴.

Саме хутро використовував російський дипломат у своїй діяльності: Багато його йшло на офіційні та таємні подарунки. Так, 23 серпня 1709 р. на аудієнції у султана П. Толстой передав османському володарю рідкісне хутро на 25 тис. талерів²¹⁵. А в 1704 р. соболі були надіслані секретарю французького посольства, як подяка за таємно передані відомості²¹⁶.

Зрозуміло, що хутро було різної якості, а тому воно дуже різнилося в ціні. За спостереженнями дослідника початку XVIII ст., соболі дуже різнилися по ціні – від 3 до 100 рублів за пару²¹⁷. За даними сучасних вчених кращі соболинні шкурки коштували 20 – 30 рублів за штуку, окремі екземпляри могли коштувати 200 – 300 рублів²¹⁸.

Загалом, попередні дослідження, узагальнюючі вислови в документах російського посольства, можуть привести до висновків про винятково російські товари, що доставлялися до Туреччини. Так, приміром, за спостереженням Т. Крилової найбільшим затребуваними російськими товарами в Туреччині були хутра, як найдорожчі – соболів та чорно-бурих лисиць, так і дешевші – звичайні лисячі, білячі, котячі²¹⁹. Однак, чи лише російські товари? Ближче до істини, на нашу думку, висновок турецького автора, згідно з яким торгівля дорогим хутром – це торгівля з Росією²²⁰. Але і в цьому випадку варто додати те, що це була торгівля і з Україною, бо російські товари перевозили купці, які мешкали в українських містах, бо українськими теренами проходив торговий шлях з Росії до Туреччини. А не дороге хутро могло мати й інше походження.

На підставі низки фактів, які є у роботах українських вчених, припускаємо, що у досліджувані роки до Туреччини везли також хутро з України. Так, у дослідженні Д. Яворницького зазначено, що на теренах Запорожжя водилося чимало різних звірів, хутро яких могло стати предметом торгу: лисиць, зайців, бабаків, бобрів, куниць, борсуків, горностаїв, тхорів, видр²²¹. Дослідник також писав, що в різні часи хутро експортувалося з Запорожжя до

²¹⁴ Компан О. С. Міста України в другій половині XVII ст. – К., 1963. – С. 335. Однак, про продаж їх на терени Османської імперії автор не згадала.

²¹⁵ Турция накануне и после Полтавской битвы (глазами австрийского дипломата). – М., 1977. – С. 49.

²¹⁶ Крылова Т. К. Русско-турецкие отношения во время Северной войны // Исторические записки. – М., 1941. – Т. 10. – С. 263.

²¹⁷ Янжул И. Московский купец конца 17 века. – С. 433.

²¹⁸ Старцев А. В., Гончаров Ю. М. История предпринимательства в Сибири (XVII – начало XX в.). – Барнаул, 1999. – С. 32.

²¹⁹ Крылова Т. К. Русская дипломатия на Босфоре... – С. 250.

²²⁰ Faroqhi S. The Ottoman Empire and the World Around It. – London – New York, 2004. – P. 140.

²²¹ Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. – Київ, 1990. – Т. 1. – С. 79.

Туреччини, Криму та Польщі²²². У монографії В. Борисенка знаходимо дані про те, що в 1694 р. татарські і турецькі купці скупляли на Запорожжі місцеве хутро²²³. Крім того вчений відзначив, що з Лівобережної України продавали хутро лисиць, зайців, бобрів, тхорів навіть у Росію²²⁴. А така торгівля могла відбуватися при певній нестачі у росіян своїх товарів такого роду (наприклад, періодичній) чи при умові, що товари з України були інших сортів, іншої якості, іншої ціни. Загалом, постачання хутра з українських земель на Південь було давньої практикою. Відомо, що одним з традиційних напрямків був Середній Схід. Ще в часи Київської Русі хутро продавалося до Візантійської імперії та ісламського Середнього Сходу²²⁵.

Про товари, які везли з Туреччини, найбільше знаємо завдяки документам, що з'явилися унаслідок розслідування пограбування купців. Основних переліки є два і складені вони самими купцями. Чи достеменно всі ті товари були у купців та у вказаній ними кількості, відповісти неможливо, бо, клопочучись про компенсацію збитків, купці могли написати більше, ніж втратили в дійсності. Однак, цінним є те, що вони мусили подати список товарів, які тоді насправді возили з Туреччини в Україну чи транзитом через українські землі, аби їхні претензії виглядали правдоподібно. Ще один перелік містить назви речей, які запорожці повернули постраждалим. Він порівняно короткий, але слугує додатковим джерелом, яке підтверджує частину найменувань товарів, вказаних купцями.

Отже, в переліку, поданому І. Мазепі на початку червня 1701 р. грецькими купцями, пограбованими запорожцями та городовими козаками минулого місяця, вказано, що вони везли з собою кумачі, турецький шовк, килими, килими турецькі, пояси царгородські та верблюжі, коштовні гребені, перлини, смарагди, коштовну річ під назвою турецький жуждан (чуждан), в якій був золотий перстень з діамантом, зброю, частина якої була коштовною, – палаші, шаблі, зокрема турецькі, пищалі, пістолі, луки турецькі²²⁶.

В грудні 1703 р. П. Толстому від великого візира було передано другий список пограбованих товарів, який перед цим греки принесли великому візиру. В ньому згадуються кумачі, кушаки хійські, царгородські та халепські, кушаки вовняні артільні, килими, зокрема килими пруські артільні, шовк пруський, сумка з діамантовим перстнем, діаманти, коштовні гребні, перлини,

---

²²² Там само. – С. 414, 416, 418.

²²³ Борисенко В. Й. Соціально-економічний розвиток Лівобережної України в другій половині XVII ст. – Київ, 1986. – С. 140.

²²⁴ Там само. – С. 159.

²²⁵ Forsyth J. A History of the Peoples of Siberia... – P. 38.

²²⁶ РДАДА. – Ф. 89. – Оп. 1. – 1702. – Спр. 1. – Арк. 253–253 об.

смарагди, мамси, кежі багдадські, завої з закратами, ізуфри, вершки шапочці, зброя, частина якої була коштовною – тесаки, шаблі, пищалі турецькі, пістолет турецький, луки царгородські²²⁷.

А в листопаді 1701 р. до приказу Малої Росії потрапив список речей, які запорожці повернули грекам. З купецькими списками у ньому співпадають або схожі на вказані наступні найменування товарів: перлини, тесаки, кумачі, пояси вовняні челядницькі, пищалі, ножі срібні. На відміну від купецьких списків вказано два годинника²²⁸.

Можливо, товари саме турецького походження в 1705 р. везли з Ніжина до Москви греки Павло Ананьїн та Параскева: кілька тисяч кумачів, кипу червоної бавовни, 40 килимів, кілька десятків шовкових поясів, шовк²²⁹.

Всі ці дані дозволяють підтвердити, а разом з тим уточнити узагальнюючі висновки О. Сидоренко про асортимент товарів, які ввозилися в Україну. За спостереженням дослідниці, центральне місце серед імпортованих товарів займали вовняні, шовкові, бавовняні тканини, а їх асортимент був розрахований на різні верстви суспільства. Ввозили багато поясів, котрі були прикрасою українського костюма²³⁰. Дані з переліків, які стосуються пограбування купців, розширюють і конкретизують дані про надходження товарів з Туреччини на початку XVIII ст. Окрім тканин, предметів одягу, килимів бачимо серед них багато зброї, частково коштовної, інших предметів розкошів, зокрема, коштовного каміння. Зауважимо, однак, що не всі ці товари продавалися в Україні. Значна частина, мала призначатися для продажу у Росії, чи в інших країнах.

Т. Крылова, навпаки, звернула увагу лише на ввіз із Туреччини предметів, які вона віднесла до східних розкошів – дорогоцінностей, килимів, шовку, дорогої зброї, бавовняних тканин (кумачів)²³¹. Однак, серед товарів бачимо й такі, що за назвами походили з Пруссії – пруські килими та пруський шовк. Певно, західноєвропейське походження мали й годинники. Вочевидь, саме такі товари користувалися попитом в Україні та Росії. А щодо державних потреб, то вони були інакші. Так, у 1704 р. Ф. Головін писав П. Толстому, що Росія потребує від турків насамперед мідь, олово, левки, а також папір²³².

²²⁷ Там же. – 1703. – Д. 3. – Л. 499 об. – 500 об.

²²⁸ Там же. – 1702. – Д. 1. – Л. 259 об.

²²⁹ Харлампович К. В. Нариси з історії грецької колонії в Ніжині (XVII–XVIII ст.). До історії національних меншостей в Україні. – Ніжин, 2011. – С. 216.

²³⁰ Сидоренко О. Ф. Торгівля // Історія української культури. – Т. 3: Українська культура другої половини XVII–XVIII століть. – Київ, 2003. – С. 1059–1060.

²³¹ Крылова Т. К. Русская дипломатия на Босфоре... – С. 250.

²³² Крылова Т. К. Русско-турецкие отношения во время Северной войны. – С. 266.

Висновки. Розглянувши дані документів посольства, зауважимо, що вони є дуже важливим джерелом з цієї тематики, але специфічним, оскільки фіксували лише найважливіші та найдорожчі товари, які доставляли в Туреччину. Чимало інших могли залишитися не згаданими. У випадку ж із товарами, які везли з Туреччини єдиним джерелом є переліки товарів, які пограбували. Вони досить детальні, однак, мова йде лише про один караван купців.

Згадки у документах російського посольства в Османській імперії про товари, які доставлялися в Туреччину купцями з України, стосуються майже виключно сировини, яку здобували на промислах, як правило, хутра. Товари ці користувалися попитом, дорого коштували, були зручні для транспортування. Найдорожчі види хутра, насамперед соболі, перевозилися з Російської держави. Разом з цим є підстави стверджувати, що частина хутра, яке продавалося в Туреччині на початку XVIII ст. походила з українських теренів.

З Туреччини до України та транзитом до Росії надходили тканини та окремі предмети одягу, килими, зброя, частково коштовна та інші предмети розкоші, як коштовне каміння. Походили ці товари як з самої Туреччини, так і з-за меж країни, про що свідчать їхні назви. Такі найменування, як кушаки хійські, кушаки халепські, кежі багдадські оповідають про виробництво в межах Османської імперії, але поза Туреччиною. А такі назви, як килими пруські артільні, шовк пруський – засвідчують про посередництво багатьох купців у доставці їх до Туреччини, а звідти до України – далекими окружними шляхами.

Документи

Переліки товарів грецьких купців, які були пограбовані запорозькими та городовими козаками у 1701 р.

Перелік 1

А в росписи написано.

Взято де у них от запорожцов товаров их.

Кумачей великих 52 кипы: а во всякой кипе было по 135 штук, сказывают всех половинок кумачей 7020.

Кумачей меньших 56 кип, в которых было по 125 штук, сказывают всех половинок сполна 7000.

2 кипы в которых были разные товары купецкие тех товаров описать имянно не можем, на то время самого тех кип хозяина не прилучилось тут, которой когда приедет, сам подлинно скажет.

1 кипа великих ковров числом 40. Поясов цареградцких большой руки з золотными травами 220.

Шолку турецкого дорогого 160 литр.
Килимов добрых турецких 40.
4 ковра.
Поясов верблюжьих 600.
6 палашей добрых оправных с камением.
7-й без камня.
4 сабли турецких добрых оправных серебром.
2 сабли добрых же не оправленных.
5 пицалей добрых.
6 пистолей добрых же.
Жуждан турецкой: а в нем перстень золотой с алмазом: 87 крат алмазов.
2 гребня с камением дорогим.
3000 золотников жемчугу большого и малого пополам.
Изумрудов у всякого таварыща пол 2000 крат.
25 луков турецких добрых.
1835 левков.
Да розных подарков, которые были куплены для поклону господам на 270 левков.

РДАДА. – Ф. 89. – Оп. 1. – 1702. – Спр. 1. – Арк. 253–253 зв.

Перелік 2

А в росписи писано.

Бог.

В лето 1701-го, месяца майя в 17-де, память пишем сколько вещей, которые у нас взяли казаки в Запорогах, вся подробну по имени едино по единому. //499 зв.

Первое, кумачей тай пятьдесят два, во всякой по сту по тридцати по пяти, кумачей, всего кумачей семь тысяч дватцать.

Других, тай пятьдесят шесть, с кумачами ж, во всякой тае, по сту по дватцати по пяти кумачей, всех семь тысяч кумачей.

Обоего с кумачами сто восемь тай, а в них четырнатцать тысяч кумачей, цена всякому кумачю по полшеста золотых, и за все кумачи будет, дватцать пять тысяч семьсот три ефимка, и пол.

Кушаков хийских, и царегородцких, золотных, двести семьдесят один, по пятнатцати ефимков, всего четыре тысячи шездесят пять ефимков.

Первая тая, а в ней, пятьдесят девять кавров, каждой по осми ефимков, итого четыреста семьдесят два ефимка.

Шелку пруского сто шездесят фунтов, по три ефимка фунт, итого сто восемьдесят ефимков.

Килимов пруских артельных пятьдесят, по четыре ефимка килим, всего двести ефимков.

Кушаков шерстяных артельных девятьсот дватцать, по полу ефимку, всего четыреста шездесят ефимков.

Тесаков серебряных вызолоченых семь, по сороку ефимков, всего двести восемьдесят ефимков.

Сабель серебряных вызолоченых шесть, по сороку ефимков, всего двести сорок ефимков.

Пищалей турецких больших шесть, по тритцати ефимков, всего сто пятьдесят ефимков.

Пистолет доброй турецкой один, цена восемь ефимков.

Одна сумка с одним перстнем алмазным цена тысяча ефимков.

Алмазов добрых восемьдесят семь крат, цена тысяча сто шездесят шесть ефимков.

Гребней с камнем с сумачками з двумя, цена сто ефимков.
//500

Жемчюгу дробнаго и крупнаго три тысячи золотников, цена девятьсот ефимков.

Изумрудов добрых тысяча пятьсот крат, цена тысяча пятьсот девяносто семь ефимков.

Мамс добрых дватцать два, по три ефимка, всего шездесят шесть ефимков.

Кежей богдатцких добрых шездесят, по четыре ефимка, всего двести сорок ефимков.

Завоев з закратами золотными восемьдесят девять, по шести ефимков, всего пятьсот тритцать четыре ефимка.

Изуфрей добрых шесть штук, по три ефимка, всего осмнатцать ефимков.

Вершков шапочных сорок, по полуефимку, всего дватцать ефимков.

Кушаков халепских тритцать по ефимку, всего тритцать ефимков.

Луков царегородцких добрых тритцать два, по осми ефимков, всего двести пятьдесят шесть ефимков.

Денег голых которые имели ради харчей дорожных, всего две тысени пятнатцать ефимков.

Всего пятьдесят тысеч ефимков, учинят шездесят тысеч левков.

РДАДА. – Ф. 89. – Оп. 1. – 1703. – Спр. 3. – Арк. 499 зв.–500 зв.

Перелік 3

Отдано греком жемчюгу 2 фунта, 7 тесаков, 17 кумачей, поясов челядничьих шерстяных 270, 2 пищали, 2 часы, 3 пары ножев серебряных, а больши того ничего казаки греком не отдали.

РДАДА. – Ф. 89. – Оп. 1. – 1702. – Спр. 1. – Арк. 259 зв.

Ukrainian-Turkish trade relations in the early XVIII century: types and origin of goods

Materials of the Russian Embassy in the Ottoman Empire have saved data on the most important and most expensive goods that brought merchants from Ukraine to Turkey. There are also facts about goods that were transported from Turkey to Ukraine and transported by transit to Russia. The highest demand in Turkey had fur products. The most expensive fur like sable was of Russian origin. Part of the less expensive fur was Ukrainian origin. Sometimes merchants brought so much fur that the market was oversaturated. From Turkey to Ukraine Greek merchants transported fabrics and some items of clothing, carpets, weapons and other luxury goods like gems. These goods came from Turkey and from outside the country.

Key words: Ukraine, Turkey, trade, goods, fur.

В статтє автор сосредотачивает свое внимание на анализе информации о видах товаров в торговле между Украиной и Турцией в начале XVIII в. Также проанализированы происхождения меха, который был одним из основных товаров, продававшихся в Турцию. Ключевой базой исследования стали документы российского посольства в Османской империи.

Ключевые слова: Украина, Турция, торговля, товары, мех.

УДК 94(477) «Печерін»

Олександр Кухарук

**В.С.ПЕЧЕРІН ПРО ОДЕСУ І МАЙБУТНЄ РОСІЇ
(на матеріалах епістолярної спадщини)**

Запропонована публікація документальних матеріалів стосується життєвого шляху Володимира Печеріна – видатного представника загальноєвропейського інтелектуального простору. Його доля тісно пов'язана як з історією України так і Одеси. У додатках репрезентовані матеріали епістолярної спадщини, що вперше публікуються в українському перекладі.

Ключеві слова: В.С.Печерін, Одеса, Україна

Росія ніколи не буде мати мене свої підданими

В.Печерін

Світ ловив мене, але не спіймав.

Г.Сковорода

Як і Григорія Сковороду світ не зумів спіймати Печеріна – реального прототипу «Героя нашого времени» М.Ю.Лермонтова.²³³ Складний життєвий шлях, духовні пошуки нашого героя, спричинили до неоднозначних оцінок та непорозуміння, як сучасників так і нащадків.²³⁴ На нашу думку, більш-менш цілісне

²³³ Корнеев А. Печорин и Печерин // Альманах библиофила. – М., 1987. Вып. 22 С. 81-92.

²³⁴ Наприклад. Попов Н. Предание суду профессора Печерина (1836-1845) // Юридический вестник. СПб., 1880. Т.12. №5 С. 77-81; Гершгензон М.О. В.С.Печерин